

MARTTI FAVORIN

Arkailu poliittisena linjana

Suomen diplomaattinen lähestyminen Saksaan toisen maailmansodan jälkeen

Suomen sodanjälkeinen suhtautuminen sodan hävinneeseen ja pian kahtia jakautuneeseen Saksaan on jälkikäteen saanut ansaittua kiitosta. Tasapuolisen suhtautumisen lähtökohtina olivat kuitenkin empiminen ja arkailu, jotka johtivat moniin kiusallisiin tilanteisiin ja kiperiin ratkaisutilanteisiin.

■ Kun tarkastelee J. K. Paasikiven sotien jälkeisen ajan päiväkirjoja tai hänen arkistonsa luetteloa Kansallisarkistossa, tuntuu kuin maa nimeltä Saksa olisi hävinnyt maapallolta. Saksa mainitaan usein mutta vain menneisyyteen liittyvissä asioissa. Ensimmäinen lyhyt merkintä uudesta Saksasta on 11.12.1947:

Enckell luonani. Ensin puhui edustuksen järjestämisestä Saksaan sekä itä- että länsivyohykkeelle. – Seppälä. Minä hyväksyin.

Seuraavat merkinnät ovat vasta 6.5.1950 ja 20.7.1950 – siis sen jälkeen kun Saksan liittotasavalta ja Saksan demokraattinen tasavalta olivat valtioina syntyneet.

Ensimmäiset yhteydenotot ja sopimukset

Hallitus oli todennut 3.3.1945, että Suomen ja Saksan välillä vallitsi sotatila 15.9.1944 lähtien, jolloin saksalaisten hyökkäys Suursaarta vastaan tapahtui. Näin se halusi kirkaistaa maiden välisten suhteiden luonnetta. Kuitenkin Saksa oli ollut ennen sotia Suomen keskeinen kauppakumppani, joten jonkinlaisten suhteiden luomiseen oli sotakorvaustenkin suorittamisen johdosta pa-

kottavaa tarvetta etenkin läntisiin osiin. Esimerkiksi vain sieltä sai masuuneihin sopivaa koksia. Sotakorvausteollisuuden valtuuskunta (Soteva) yritti saada kontakteja sinne Belgiasta käsin. Paikalle ei uskallettu mennä.¹

Suoriin yhteyksiin tarvittiin vastapuolen rohkaisu. Yhdysvaltain Tukholman lähetystön kaupallinen sihteeri ilmoitti 13.12.1946, että Suomesta voidaan viipymättä lähettää kahden hengen epävirallinen valtuuskunta sen ja Englannin vyöhykkeille Saksaan tutkimaan sikäläisiä toimitusmahdollisuuksia Suomeen. Matkan tekivät vasta helmikuussa 1947 professori Jorma Serlachius ja tohtori Bertil Nyberg. He kävivät Mindenissä ja selvittivät ostojen ja myyntien menetteilyjä, joita valvottiin äärimmäisen tarkasti.²

Maaliskuussa 1947 saksalaista omaisuutta Suomessa järjestelleen Neuvostoliiton hoitokunnan edustaja L. S. Maslov kävi ulkoministeriön kauppapoliittisen osaston apulaisosastopäällikkö Johan Nykoppin luona kehottamassa Suomea lähettämään kauppavaltuuskunnan Saksaan Neuvostoliiton miehitysvyöhykkeelle.³

Tällä välin eli 10.2.1947 Suomen rauhansopimus oli solmittu ja maan toimintavapauden oletettiin kasvaneen. Taloudelliset tosiasiat pakottivat ja nyt mahdollistivat omatkin aloitteet. Ensimmäisenä pohdittiin Suomen edustautumista läntisten miehittäjävaltojen luo Mindeniin, jonne Yhdysvallat ja Englanti olivat perustaneet vienti- ja tuontiviraston (*Export/Import agency IEIA*). Sen tarkoituksena oli edistää näiden miehitysvyöhykkeiden ulkomaankauppaa muiden maiden kanssa. Lontoossa toiminut Euroopan väliaikainen taloudellinen komitea (*Emergency Economic Committee for Europe, EECE*) kehotti eri maita asettamaan ”ensiluokkaisen päteviä” (*having high qualifications*) taloudellisia edustajia samaan kaupunkiin. Lukuisilla mailla oli edustajansa Mindenissä. Suomen kaupallinen edustaja Lontoossa Hj. Krogius piti välttämättömänä, että Suomi alusta lukien on mukana Saksan kaupan kehittämisessä. Tätä varten Suomenkin olisi saatava miehensä Mindeniin.

Tämä ei kuitenkaan toteutunut. Suomen annettiin ymmärtää, että kauppaneuvotte-

lut oli pidettävä Berliinissä, jossa miehitysvaltojen korkein elin valvontakomissio ja sen osastot toimivat. Kaikille oli tärkeätä korostaa pitävänsä Saksaa yhtenä kokonaisuutena.⁴

Suomi lähettikin Berliiniin kaksi valtuuskuntaa, R. Seppälän johtaman valtuuskunnan Neuvostoliiton miehitysvyöhykettä sekä Hj. Krogiusen johtaman valtuuskunnan Yhdysvaltain ja Englannin miehitysvyöhykkeitä varten. Lieneekö varovaisuutta sekin, että valtuuskunnat esitteli presidentille kauppa- ja teollisuusministeri Uno Takki, joka myös allekirjoitti valtuuskirjeet? Kumpikin valtuuskunta sai aikaan tavaravaihto- ja maksusopimuksen.

Venäläiset ottivat esille myös pysyvämman edustuksen perustamisen. Sen taloushallinnon kansliapäällikkö Lebson huomautti Seppälälle, että heille oli välttämättöntä, että Suomella on Berliinissä virallinen edustaja. Kun häneltä kysyttiin, voisiko edustusto hoitaa asioita myös muiden vyöhykkeiden kanssa, hän vastasi, että asia on ”venäläisille yhdentekevä, mutta koska Suomi kai haluaa solmia kauppasuhteet myös muihin miehitysvyöhykkeisiin, niin tuntui hänestä luonnolliselta, että edustusto toimisi koko Saksaa varten samoin kuin jo eräiden muidenkin maiden edustustot”. Berliinin merkityksen korostaminen vastasi myös venäläisten poliittisia tarkoitusperiä tilanteessa, jossa Stalinin tavoite oli, että ”koko Saksan täytyy olla meidän”.

Edustautumista ei käsitelty neuvotteluisa kahden länsiliittoutuneiden kanssa, mutta loppuraportissaan Hj. Krogius korosti edustajan paikallaolon välttämättömyyttä Berliinissä.⁵

Uno Takki esitti hallituksen ulkoasiainvaliokunnassa 24.10.1947, että Berliiniin ”ensi tilassa” perustettaisiin pysyvä kaupallinen valtuuskunta Suomen sekä itä- ja länsivyöhykkeiden miehitysvaltojen välisten kauppasopimusten aiheuttamia tehtäviä hoitamaan. Valiokunta pani asian pöydälle, mutta kuten edellä näimme, presidentti Paasikivi hyväksyi suunnitelman joulukuussa. Samassa kuussa liittoutuneiden ulkoministerien kokous hajaantui viimeisessä kokouksessaan Lontoossa. Jo edellisessä Mos-

kovan epäonnistuneessa kokouksessa maaliskuussa 1947 länsimaiden kolme ulkoministeriä olivat tulleet Stalinin nenän edessä yksimielisyyteen siitä, että ”*typistetty ja voimiinsa palautettu Saksa ei olisi niin vaarallinen kuin yhdistetty valtio, joka saattaisi joutua Neuvostoliiton valvontaan*” (Gaddis). R. Seppälä ei milloinkaan lähtenyt Berliiniin.

Entisten liittoutuneiden ero alkoi vauhdilla. Stalin irtosi Marshall-suunnitelman tarjoamasta taloudellisesta avusta. Maaliskuussa 1948 neuvostovyöhykkeen komendantti jätti yhteisen valvontakomission ja ilmoitti yhteisen hallinnon päättyneen. Helmikuussa 1948 Yhdysvaltain ja Englannin perustama alueen osavaltioiden edustajista muodostettu *Wirtschaftsrat* sai eräänlaisen taloushallituksen aseman ja asettui Frankfurt am Mainiin. Ja kesäkuussa 1948 alkoi Berliinin saarto.⁶

Edustustot perustetaan

Uudessa tilanteessa liikkeelle päästiin jälleen vastapuolen aloitteella. Neuvostoliiton Helsingin kaupallinen edustaja Artemjev ehdotti, että Suomi lähettäisi Berliiniin valtuuskunnan neuvottelemaan 25.7.1947 allekirjoitetun kauppasopimuksen ongelmista. Ulkoasiainvaliokunta päätti valtuuttaa ulkoministeriön määräämään valtuuskunnat molemmille vyöhykkeille, Berliiniin Tauno Sutisen ja Frankfurtiin Leo Tuomisen johdolla. Valtakirjat antoi jälleen kauppa- ja teollisuusministeri.

Berliinissä neuvostoviranomaiset ”alleviivasivat” Suomen kaupallisen edustuston välttämättömyyttä, mihin Sutisen valtuuskunta avoimesti yhtyi. Jo matkan aikana Sutinen selvitti sekä muodollisia että käytännön kysymyksiä. Ehdotus edustuston perustamisesta olisi tehtävä diplomaattista tietä Neuvostoliiton hallitukselle. Ruotsilla oli brittiläisellä vyöhykkeellä pääkonsuli, jota Neuvostoliitto ei ollut tunnustanut, mutta sen kanssa oltiin tekemisissä. Kuitenkin kun esille tuli epämiellyttävä asia – esimerkiksi ruotsalaisomaisuuden saaminen Ruotsiin – yhteistyöstä kieltäydyttiin, koska konsulaattia ei ollut tunnustettu. Sutiselle ei selvinnyt, voisiko edustusto olla yhtey-

dessä myös muiden miehitysvyöhykkeiden kanssa.

Tätä asiaa Leo Tuomista pyydettiin selvittämään Frankfurtissa, jossa hän oli 15.–25.6.1948. Jo kauppasopimusneuvotteluja koskevassa raportissaan hän korosti edustuston tarpeellisuutta Frankfurtissa. Selvitäessään Helsingistä tullutta tiedustelua yhteisen edustuston perustaminen Berliiniin torjuttiin sillä perusteella, ettei yhteinen valvontakomissio ollut enää täysilukuinen. Helppoa edustuston perustaminen ei ollut länteenkään, sillä Tuomiselle todettiin, että Yhdysvaltain, Englannin ja Ranskan hallituksille

on selvästi määriteltävä, onko kysymyksessä kaupallisen edustuston vai konsuliasioita hoitavan edustuston perustaminen. Mr Lockingin ilmoituksen mukaan kaupallisella edustajalla ei ole oikeutta hoitaa konsuliasioita eikä toisaalta konsuliviranomaisella kaupallisia kysymyksiä. Sen sijaan voidaan perustaa kaupallinen edustusto, johon määrätään virkailija konsuliasioita varten tai voidaan perustaa pääkonsulin- tai konsulinvirasto, johon sanotun viraston päällikön alaisuuteen voidaan määrätä kaupallisia asioita hoitava henkilö.

Poliittisesti Berliinin saarto antoi vastauksen kysymykseen yhdestä tai kahdesta edustustosta. Saksassa asioilla oli myös ta-

1. Ilmari Harki (1971) *Sotakorvausten aika*, Jyväskylä, 89.
2. Puhelinsanoma Tukholmasta 13.12.1941 ja Tukholmaan 20.12.1946, Rafael Seppälän muistio 26.3.1947 prof. J. Serlachiuksen matkallaan Saksaan hankkimista tiedoista 58 B1 SLT UM.
3. J. Nykoppin muistio 21.3.1947 58 B1 SDT UM.
4. T. Voionmaan muistio 8.3.1947: Kysymys Suomen edustautumisesta Minden’issä, Suomen kaupallisen edustajan Lontoossa kirje 28.3.1947, Lontoon salasäike 4.6.1947 58 B1 SLT UM.
5. Allekirjoittamaton ja päivämätön P.M. ”edustuksen järjestämisestä Berliinissä 58 B1 SDT, Muistio 19.2.1947, Rautasen (?) muistio 10.8.1947: Suomen sekä Englannin ja U.S.A:n Saksan miehitysvyöhykkeiden kauppaja maksusopimus, Hj. Krogiuksen kirje 15.8.1947 J. Nykoppille, Englannin kaupallisen edustajan käynti UM:ssä ?7.1947 58 B1 SLT, HUAV:n ptk. 9.4.1947 UM; John Lewis Gaddis (1997) *We now know. Rethinking Gold War History*, Oxford, 116.
6. Risto Solangon PM. 22.8.1949: ”Länsi-Saksa” 7 D2 Saksa, HUAV 24.10.1947 UM; Gaddis (1997) 117–118.

loudellinen taustansa. Länsiliittoutuneille Saksan miehitys oli raskas taloudellinen rasitus, josta päästäkseen niiden oli saatava alueen talous pyörimään. Tämän vuoksi ne halusivat viedä Suomeen alueen teollisuuden tuotteita ja ostaa raaka-aineita. Saman aikaisesti Neuvostoliitto oli vienyt omalta vyöhykkeeltään sen aikaisen (kesäkuu 1948) arvion mukaan seitsemän miljardin dollarin arvosta tavaraa. Itäinen miehitysalue vei mielellään Suomeen raaka-aineita ja toi investointitavaroita, jotka mahdollisesti eivät ollenkaan jääneet Saksaan. Tällaisten olosuhteiden vuoksi alueiden taloudet oli muun muassa eri valuutoilla erotettava toisistaan.⁷

Suomen oli ryhdyttävä tuumasta toimeen kahden edustuston perustamiseksi Berliiniin ja Frankfurt am Mainiin. Moskovasta ei lupaa saatu, sillä A. N. Abramov ilmoitti asian kuuluvan Berliinissä olevan sotilashallinnon alaan. Sinne lähetettiin syyskuussa 1948 kaupalliseksi edustajaksi T. H. Heikkilä. Viikon kuluttua häntä neuvottiin kääntymään miehitysviranomaisten asettaman *Deutsche Wirtschaftskommissionin* eli siis saksalaisten puoleen, joiden kanssa kauppasopimuskin neuvoteltiin. Edustusto perustettiin ilman erityisiä lupa- tai muitakaan muodollisuuksia. ”Suomen Berliinissä oleva kaupallinen edustusto” lähetti ensimmäisen kirjeensä Helsinkiin 21.9.1948.

Huoneiston saamiseksi Heikkilän oli kuitenkin käännettävä venäläisen ”keskuskomendatuurin” puoleen. Hän sai välittömästi audienssin eversti Kalinin luo. Tätä unkarilainen virkaveli ihmetteli, koska hän ei ollut päässyt kapteenia korkeammalle. Sisälle pääsykin oli mutkatonta. Ensimmäinen vartio oli puoli kilometriä ennen rakennusta. Ohittamalla siinä olevan jonon Heikkilälle annettiin ”propusk”, jonka avulla si-
vuutettiin matkan varrella olleet sotilasvartiot.

Eversti Kalinille oli pantu sanat suuhun. Hän kysyi ystävällisesti, edustaisiko Heikkilä Suomea koko Saksassa, vaikka tämän jättämässä kirjeessä puhuttiin vain itävyöhykkeestä. Hänen annettiin siis ymmärtää, että venäläiset eivät ”näki mitään luonnontonta siinä, että edustusto hoitaisi asiat koko

Saksassa”. Venäläiset pitivät jopa mahdollisena, että edustusto sijoittuisi brittiläisellä vyöhykkeellä olevaan Suomen lähetystöta-
loon, jonka kuntoon saamiseksi he olivat valmiit avustamaan materiaalin saannissa. Myöhemmin majuri Sorokin sanoi Heikkilälle, että ”Suomelle haluttiin tarjota vain ensiluokkaista”. Yhtä ystävällisen vastaanoton Heikkilä sai Deutsche Wirtschaftskommissionin presidentin Heinrich Raun luona. Kun Heikkilä oli esittänyt edustustonsa tarpeita, Rau käski apulaisensa täyttää ne kiireellisesti (*vordringlich*).

Berliiniin oli näin perustettu kaupallinen edustusto, koska neuvostoviranomaiset halusivat varata lähetystöjen ja konsulaattien perustamisoikeuden tulevalle Saksan hallitukselle, jonka luonteesta heillä oli tietysti oma käsityksensä.⁸

Lännessä kävi päinvastoin. Ulkoasiainvaliokunta keskusteli 27.10.1948 kaupallisen edustuksen järjestämisestä Saksan läntisille miehitysvyöhykkeille. Kysymys oli tarkoituksellisesti jätetty odottamaan vastaavan edustuston perustamista Berliiniin. Johan Nykoppin ehdotuksen mukaisesti valiokunta päätti lähettää jaostosihteeri Gunnar Palmrothin Frankfurtiin neuvottelemaan viennin saamiseksi uudelleen käyntiin. ”Kysymystä siitä, olisiko jaostosihteeri Palmroth sittemmin määrättävä pysyvästi jäämään Frankfurt am Mainiin, ei tarvitse ratkaista heti, vaan voidaan henkilökysymykseen palata myöhemmin.” Toisessa yhteydessä Nykopp piti edustusta tärkeänä myös sen johdosta, että ”Marshall-suunnitelman yhteydessä on esiintynyt pyrkimyksiä länsivyöhykkeen viranomaisten taholta diskriminoida ulkomaankaupassa Marshall-suunnitelman ulkopuolella olevat maat”.

Kuitenkin jo muutama päivä kokouksen jälkeen ulkoministeriö lähetti nootin länsiliittoutuneiden Helsingin lähetystöihin, että maan tarkoituksena on nimittää V. G. Palmroth Suomen *Trade Representativeksi* näiden maiden miehitysvyöhykkeitä varten. Miehitysviranomaiset hyväksyivät G. Palmrothin Suomen edustajaksi Frankfurtiin, jossa oli jo 28 valtiota edustettuina konsulaateillaan. Suomalaisten oli seurattava esimerkkiä, koska kaupallinen edustaja oli oi-

keutettu olemaan tekemisissä vain ulkomaankauppaviraston kanssa. G. Palmroth sai 7.1.1949 tittelin *acting consul for Finland*. Näin hän sai oikeuden myös kuriiripostiin ja salasähkeisiin. Palmrothin virka vakinaistettiin vasta 23.9.1949, jolloin Saksan liittotasavalta oli jo syntynyt – tosin ilman ulkoministeriötä. Hän oli myös Sotevan edustaja Saksassa.

Palmrothin aseman muutoksesta länsiliittoutuneet saivat nootin 10.1.1949, mutta siihen ei kuulunut vastausta elokuuhun mennessä. G. Palmroth ei ehtinyt jättää valtakirjaansa ennen uutta muutosta. Toukokuussa 1949 julistettiin Bonnissa ”Länsi-Saksan liittovaltion” perustaminen. Tässä valtiossa miehittäjiä edusti Korkea Komissio (*The Allied High Commission*). Ulkovaltojen edustajat akkreditoitaisiin tämän elimen luo. Edustustoille ei tällöin tulisi varsinaista diplomaattista tai konsulaarista asemaa, vaan annettaisiin niille erikoisluonne. Vihdoin Palmroth saattoi jättää valtakirjansa.⁹

Kädenvääntö Berliinissä

Berliinin kaupallisen edustuston ja Frankfurtin konsulaatin tilanne oli kokonaan muuttunut Saksan liittotasavallan ja Saksan demokraattisen tasavallan (7.10.1949) perustamisen jälkeen. Mikä tulisi olemaan edustustojen suhde uusiin hallituksiin, joiden kanssa oli joka tapauksessa sovitettava taloudellisista asioista? Tässä tilanteessa Saksat lähtivät kokonaan eri teille. Saksan liittotasavalta halusi välttää kaikkea, mikä voisi vaikeuttaa Suomen asemaa. Saksan demokraattinen tasavalta puolestaan valitsi Suomen ensimmäiseksi ei-kommunistiseksi valtioksi, jolta voitiin odottaa ja vaatia Saksan demokraattisen tasavallan täydellistä tunnustamista ”de jure”. Ulkoministeri Georg Dertinger totesi 28.3.1950 Otto Grotewohlille:

SDT:n asema on niin vahva, että se voi vaatia Suomelta juridisesti pätevän tunnustuksen kauppasopimuksen vahvistamisen edellytyksenä.¹⁰

Saksan demokraattisen tasavallan syntyessä Suomi oli saamassa valmiiksi uuden

kauppasopimuksen. Asiaa oli todennäköisesti tahallaan viivytetty tähän ajankohtaan. Neuvottelijat välttivät asian poliittisen kysymyksen parafoimalla sopimuksen allekirjoittamisen sijasta. Selitykseksi ilmoitettiin, että Suomen edustajalla oli valtakirja allekirjoittaa ainoastaan miehitysviranomaisten kanssa tehty sopimus. Silti sovittiin, että kauppasopimusta ruvettaisiin heti sovelta- maan kuten tapahtuikin. Kaikesta sovitus- ta huolimatta Berliinin kaikki seitsemän kommunistista lehteä uutisoivat näyttävästi, että Saksan demokraattinen tasavalta oli solminut ensimmäisen kauppasopimuksen ja esimerkiksi *Tägliche Rundschau* julisti etusivullaan:

Hyväksyessään SDT:n edustajan allekirjoituksen lailliseksi Suomi on tosiasiallisesti tunnustanut tämän tasavallan olemassaolon.

Nyt alkoi todellinen painostus, jota vastaanottamaan T. H. Heikkilä ei ollut oikea henkilö. Ulkoministeri Dertinger kertoi Heikkilälle marraskuussa 1949, ettei hänen hallituksensa halua painostaa ketään, vaan jokaisen valtion on perusteellisesti harkittava tilannetta. Jo tässä vaiheessa Heikkilä

7. Lontoon raportti 29/12.7.1948: Saksan pulma 7 D2 Saksia; HUAV 10.5.1948 liitteenä J. Nykoppin muistio 23.4.1948: Kauppavaihdosta Saksan itä- ja länsiväyhykkeen kanssa ja Tauno Sutisen muistio 5.5.1948: Saksan länsiväyhykkeen ja Suomen välisestä kauppavaihdosta; Leo Tuomisen muistio 30.6.1948: Kaupallisista neuvotteluista Länsi-Saksan miehitysviranomaisten kanssa Frankfurt am Mainissa 15.6.–25.6.1948 58 B1 SLT; T. Sutisen sähkö 21.5.1948 58 B1 SDT; Tauno Sutisen muistio 13.12.1947: Edustuksen järjestämisestä Berliinissä ja 5.6.1948: Suomen edustuksen perustamisesta Berliiniin 5G Berliini a; Yhdysvaltain poliittisen neuvonantajan Saksassa kirje 7.7.1948 Leo Tuomiselle 5G Frankfurt a UM.

8. Berliinin kirjelmät 21.9.1948, 23.9.1948 ja 4.10.1948, T. H. Heikkilän muistio 24.10.1948 käynnistä venäläisessä keskuskommandaturissa, J. Nykoppin muistio 6.11.1948 5G Berliini a; UM:n kirje Moskovaan 27.8.1948 ja Moskovan sähkövastaus 14.9.1948 12L SDT UM.

9. HUAV 27.10.1948 liitteenä J. Nykoppin muistio 26.10.1948 Suomen edustuksen järjestämisestä; J. Nykoppin muistio 6.11.1948 5G Berliini a; Nootti USA:n edustustolle Helsingissä 1.11.1948, G. Palmrothin kirje UM:lle 29.11.1948, Frankfurtin kirjeet 17.8.1948 ja 30.10.1948 5G Frankfurt a; Frankfurtin konsulinviraston vuosikertomus 1949 5G Frankfurt t UM.

10. Dörte Putensen (2000) *Im Konfliktfeld zwischen Ost und West*, Berlin, 53.

uskoi, että Saksan demokraattinen tasavalta on ennemmin tai myöhemmin tunnustettava ainakin de facto. Kun muut eivät yskää ymmärtäneet, Itä-Saksa lähti painostuksen tielle. Helmikuussa 1950 Heikkilä kutsuttiin ulkomaankauppaministeriöön, jossa hän sai kauppavaihdon – todellisia – ongelmia koskevan kirjelmän. Pian keskustelu kuitenkin kääntyi kauppasopimuksen allekirjoittamiseen. Heikkilä otti kantaa vain asian käytännöllisiin näkökohtiin ja huomautti, että parafoinnin yhteydessä oli sovittu sopimuksen soveltamisesta. Pohjoismaiden referentti vastasi tämän pitävän paikkansa, ”mutta silloin ei ajateltu, että väliaikainen olotila muodostuisi näin pitkäksi”.

Suomen hallitus päätti 11.3.1950 allekirjoittaa kauppasopimuksen. T. H. Heikkilälle lähetettiin valtakirja, jonka lähetekirjelmän arkistokappaleeseen kansliapäällikkö T. Voionmaa kirjoitti:

Saksan Demokraattisen Tasavallan tunnustaminen jätetty meidän taholtamme täysin avoimeksi.

Tähän jatkoi apulaisosastopäällikkö Leo Tuominen:

Koska en näe, miten se voisi käytännössä olla mahdollista sen jälkeen kun edellä mainittu sopimus on allekirjoitettu, pyydän, että /pol.os./ laatii selventävän sähkeen (sala-) Berliiniin.

Tällaista sähkettä en ole löytänyt. Sen sijaan Erik Castrénilta ja K. G. Idmanilta pyydettiin asiantuntijalausunnot kauppasopimuksen ja hallituksen tunnustamisen välisestä suhteesta. Juridisilla keinoilla solmua ei kuitenkaan voitu avata. Itä-Saksa tavoitteli Suomelta tunnustusta.

Tätä varten valtiosihteeri Anton Ackermann kutsui Heikkilän illalla 17.3.1950 Kulturbundetin huoneistoon, jonka erään tyhjän salin nurkkauksessa keskustelu käytiin. Jännittävässä tilanteessa Heikkilältä lipsahdi, että ”päättäessään allekirjoittaa kauppasopimuksen Suomen hallitus on samalla ottanut kannan tunnustamiskysymykseen”.

Tämä ei kuitenkaan Ackermannille riittänyt, vaan hän esitti ihmeellisen ehdotuksen diplomaattisten missioiden vaihtamisesta (itäblokin mailla ei ollut Berliinissä lähetystöjä, vaan missionit). Epämääräisen diplomaattisen missionin avaamiseksi riittäisi sitä koskeva ilmoitus ulkoministeriölle. Päälikölle ei tarvitse pyytää *agrementtia* – vastaanottajavaltion suostumusta – eikä hänen tarvitse jättää valtuuskirjaa. Tietenkin tämä järjestely haluttiin liittää kauppasopimuksen allekirjoitustilaisuuteen.

Tapaamista koskeva kirje saapui Helsinkiin 24.3.1950. Ulkoministeri ja presidentti pitivät parhaana kutsua Heikkilä Helsinkiin ”neuvottelemaan”, koska hän oli ”osoittanut suurta tyhmyyttä” (Paasikivi). Ennen lähtöään Heikkilä ehti tehdä vielä monta uutta tyhmyyttä. Hän perusteli toimiaan Helsinkiin lähettämässään raportissa:

- Suhteiden parantamisessa Neuvostoliittoon olisi myönteinen suhtautuminen Saksan demokraattiseen tasavaltaan yksi kaikkein tehokkaimpia keinoja.
- Saksan demokraattinen tasavalta ei ole kansainvälisoikeudellisessa mielessä ollenkaan tunnustamiskelpoinen, jolloin ”tunnustamisessa ei voi olla kysymys muusta kuin Neuvostoliiton Saksan politiikan tunnustamisesta”.
- Suomen edustuston vetäytyminen Berliinistä olisi kiusallista, minkä vuoksi Suomi voisi tekemättä tunnustamisasiassa mitään nimenomaista päätöstä muuttaa kaupallinen edustustonsa diplomaattiseksi edustustoksi.
- Ei liene pelättävissä sellainen kiusallinen tilanne Helsingin diplomaattikunnassa, että siihen kuuluisi kaksi Saksan edustajaa, jotka luonnollisesti sopisivat huonosti keskenään.

Viimeisen virheliikkeensä T. H. Heikkilä teki saatuaan kutsun Helsinkiin, koska hän piti tarpeellisena hankkia mahdollisimman tarkan selvityksen kysymyksiin, jotka matkan yhteydessä saattoivat tulla esille. Hän oletti, että hänet oli kutsuttu konsultaatioihin eikä pois tekemästä enempiä virheitä. Hän lähti valtiosihteeri Ackermannin puheil-

le eikä mihinkään Kulturbundetin sivuhuoneeseen vaan ulkoasiainministeriöön. Siinä sitä olikin Helsingissä selitettävää, mutta Heikkilä viittasi jälleen parhaaseen argumenttiinsa eli Suomen suhteiden parantamiseen idän suuntaan!¹¹

Heikkilä pantiin Helsingissä töihin passitoimiston päälliköksi. Hänen sijaistaan Lasse Syrénia kehoitettiin ilmoittamaan, että Suomi oli valmis allekirjoittamaan kauppasopimuksen, ja seuraamaan tarkoin muiden maiden suhtautumista Saksan demokraattiseen tasavaltaan. Tarkoitus ei ollut lähteä utelemaan, minkä Syrén kuitenkin teki. Näin ilmeni eräs mielenkiintoinen piirre. Sveitsiläiset olivat jo päässeet sopimukseen siitä – mikä myöhemmin peruuntui – että kauppasopimuksen allekirjoittaminen ei merkitse kannanottoa tunnustamiseen. Saksan demokraattisen tasavallan edustaja oli kuitenkin maininnut, että ”esimerkiksi Suomen suhteen ei tulnaisi vastaavasti menetelemään, vaan jos Suomi haluaa solmia kauppasopimuksen, on sen myös tunnustettava SDT”.

Saksan demokraattisen tasavallan ulkomaankauppaministeriö olisi ollut valmis allekirjoittamaan kauppasopimuksen, mutta korkeammalla taholla oli asetettu erinäisiä ehtoja. Ministeriön edustaja Linke kertoi avoimesti omana mielipiteenään Saksan demokraattisen tasavallan ”odottaneen, että Suomi Neuvostoliiton naapurina olisi tehnyt ulkopoliittisessa mielessä enemmän kuin muut länsimaat”. Leipzigin messuilla maaliskuussa 1950 suomalaisia kohdeltiin erityisen ynseästi. Niiden päätyttyä Heikkilä tuli ilmoittamaan Suomen valmiudesta allekirjoittaa kauppasopimus. Virkamiehet tekivät nopeasti kaikkensa, jotta suomalaisten messuvieraiden kohtelua olisi muutettu. Tämä oli kuitenkin myöhäistä, sillä he olivat jo matkalla lentokentälle.¹²

Suomi päätti yrittää solmun avaamista lähettämällä Heikkilän lyhyelle matkalle Berliiniin, vaikka tilannetta vaikeutti edelleen tieto, että Saksan liittotasavalta saa lähiaikoina oman ulkoministeriön. Heti kun Saksan demokraattisen tasavallan viranomaiset saivat T. H. Heikkilän viisumianomuksen, Lasse Syrén kutsuttiin ulkomaan-

kauppaministeriöön toisaalta selvittämään, oliko jotakin uutta tekeillä, ja toisaalta kuulemaan, etteivät Itä-Saksan asenteet olleet muuttuneet, vaan *Auswärtiges Amtin* perustamisen johdosta mieluummin koventuneet. Nyt puhuttiin taas *de jure* tunnustamisesta.

Syrénin raporttiin suhtauduttiin huolestuneena. T. O. Vahervuori varoitti jopa Englannissa virkamatkalla ollutta Leo Tuomista:

Koko juttu alkaa saada yhä enemmän poliittista sävyä. Näin ollen Korkean Päällikön lähtiessäsi Sinulle antama ohje, että Sinun tulisi keskusteluissasi Länsi-Saksan herrojen kanssa visusti varoa antamasta heille sitä vaikutelmaa, että olisimme taipuvaiset menemään nykyistä pitemmälle suhteissamme Liittotasavaltaan, on tämän kautta tullut entistä ajankohtaisemmaksi.

T. H. Heikkilälle annettiin tarkat ohjeet matkalleen lokakuussa 1950. Niissä korostettiin käynnin kaupallista luonnetta. Hän saattoi noteerata vastapuolen mielipiteet ja ehdotukset, mutta hänellä ei ollut valtuuksia keskustella muusta kuin kaupasta ja ”ennen kaikkea ei saa lausua mitään omia mielipiteitä”. Matkan aikana saatiin valmiiksi uusi kauppasopimus, mutta saksalaisosapuolelle ei ylempää saatu allekirjoitusoi-keutta.

11. T. H. Heikkilän muistio 19.10.1949: Saksan demokraattisen tasavallan väliaikaisen hallituksen tunnustaminen, 24.10.1949: Itä-Saksan kysymys, 5.4.1950: Saksan demokraattisen tasavallan tunnustaminen ja 14.4.1950 (Heikkilän selostus toimistaan), Berliinin kirjelmät 31.3.1950 ja 4.4.1950, Erik Castrénin lausunto 20.4.1950 ja K. G. Idmanin lausunto 24.4.1950 12L SDT, Berliinin raportit 3/30.1.1950, 6/14.3.1950, 8/15.3.1950 ja 10/18.3.1950 Raporttisarja, puhelinsanoma Berliinistä 12.10.1949, Berliinin kirjeet 19.8.1949 ja 14.2.1950, Berliinin lehtien uutiset Berliinin kirjeen 19.10.1949 liitteenä, J. Nykoppin muistio 22.10.1949, UM:n lähete Berliiniin 14.3.1950 58 B1 SDT, HUAV 7.3.1950 liitteenä T. O. Vahervuoren muistio 24.2.1950: Kysymys Saksan hallituksen tunnustamisesta UM; J. K. Paasikiven päiväkirjat 30.3.1950 ja 6.5.1950.

12. Berliinin kirjelmät 19.7.1950, 11.8.1950, 5.9.1950 ja 25.9.1950 12L SDT; Berliinin kirjelmän 19.5.1950 liite ”Keskustelu Ruotsin Berliinissä olevan pääkonsulin kanssa, Lasse Syrénin muistio 12.6.1950: Lausuntoja Ruotsin, Tanskan ja Sveitsin kaupallisista suhteista Itä-Saksaan 58 B1 SDT UM.

T. H. Heikkilä palasi paikalleen Berliiniin toukokuussa 1951. Pian tämän jälkeen 19.7. 1951 ja ilman sen suurempia hälinöitä Suomi ja Saksan demokraattinen tasavalta allekirjoittivat uuden tavaravaihto- ja maksusopimuksen. Heikkilän aikanaan tavoittelema *modus vivendi* oli saavutettu pelkäämättä odottamalla!¹³

Joustavuutta Frankfurtissa

Saksan liittotasavallan synnyttyä Suomen konsulinvirasto jatkoi toimintaansa Korkean Komission siipien suojassa. Se saattoi jopa laajentaa toimintaansa avaamalla sivukanslian Hampurissa 20.5.1950. Kuitenkin tilanteessa oli uusia epävarmuustekijöitä.

Liittotasavallan viranomaisiin konsulaatti suhtautui etäisesti. Kaikki mahdolliset asiat yritettiin hoitaa suullisesti ja välttämättömät kirjelmät osoitettiin viranomaisen sijasta asiaa hoitavalle virkamiehelle. Uusi kauppasopimus tehtiin lisäpöytäkirjan muodossa liittoutuneiden kanssa solmittuun kauppasopimukseen. Tekstissä käytettiin Saksan liittotasavallan sijasta vain 'Länsi-Saksaa'. Tähän kaikkien vastapuoli suhtautui myönteisesti ja antoi auliisti apuaan konsulaatille.

Marsalkka Mannerheimin kuoleman yhteydessä saksalaiset osoittivat suurta hienotunteisuutta. Liittokanslerinviraston protokollapäällikkö Hans von Herwarth esitti 30.1.1951 surunvalittelun suullisesti konsuli Orkomiehelle. Sanomalehdille kerrottiin, mutta samalla esitettiin toivomus, ettei asiaa kirjoitettaisi. Kehotusta noudatettiin.

Ne rajoitukset, jotka Saksan liittotasavallan syntyessä supistivat sen suvereenisuutta suhteissa ulkovaltoihin, eivät jääneet pitkäksi aikaa voimaan. Jo marraskuussa 1949 sille myönnettiin oikeus perustaa konsulin- ja kaupallisia edustustoja ulkomaille, pian myös tekemään sopimuksia ulkovaltojen kanssa. Liittokanslerinvirastoon perustettiin *Dienststelle für Auswärtige Angelegenheiten*. Ja vihdoin maaliskuussa 1951 syntyi *Auswärtiges Amt*. Jo marraskuussa 1950 Korkea Komissio ilmoitti edustustojen akreditoimisen siirtyvän liittotasavallan viranomaisille.

K. G. Idmanilta pyydettiin lausunto edessä olevasta tilanteesta. Hänen mielestään Suomen oli vaikea hakea konsulilleen *exe-*

quaturia – toimilupaa – liittotasavallan hallitukselta lähinnä valtion luonteen takia. Jos taas Suomen edustaja ei ollut diplomaatti eikä konsuli, "olisi välttämätöntä tai ainakin suotavaa, että sopimuksella tai vastavuoroisuuden perusteella määritellä hänen asemansa ja tehtävänsä". Lausunnosta ei taaskaan ollut apua, koska yhteisiä papereja vältettiin loppuun saakka.

Mannerheimin kuoleman surunvalittelun yhteydessä Suomi saattoi rauhoittua, sillä von Herwarthilla oli mieluinen viesti Orkomiehelle:

Käyntinsä aikana herra von Herwarth kertoi, että liittotasavallan viranomaiset täysin ymmärtävät Suomen arkaluontoisen aseman ja ovat valmiit tinkimään muodollisista näkökohdista säilyttääkseen taloudelliset suhteet ja muun kontaktin Suomeen.

Niinpä Saksan viranomaiset omasta puolestaan suhtautuvat myönteisesti siihen, että Suomen konsulinviraston nykyinen asema säilytettäisiin senkin jälkeen, kun liittotasavallan ulkoministeriö on perustettu.

Myös Korkein Komissio vahvisti konsulinviraston aseman maaliskuussa 1951. Se piti jopa mahdollisena uusien konsulinvirastojen perustamista Saksan liittotasavallan alueella siltä saatavalla toimiluvalla. Samanlaiseen asemaan jäivät myös Itävallan *Verbindungsstelle* ja Israelin kaupallinen edustusto. *Auswärtiges Amtin* kohteliaisuutta osoitti myös Suomen konsulaatin ottaminen 1952 diplomaattilistalle erikoisella nimikkeellä "Finnische Handelsvertretung (zur Zeit Konsulat)".¹⁴

Konsulin oli kaiken aikaa matkustettava paljon, sillä liittotasavallan viranomaisia oli ripoteltu eri kaupunkeihin. Tämän johdosta siirtyminen uuteen "tilapäiseen" pääkaupunkiin Bonniin ei ollut kiireellistä. Tärkein viranomainen, talousministeriön ulkomaankauppaosasto siirtyi Höchstistä Bonniin vasta vuoden 1952 alkupuolella. Useita tärkeitä elimiä oli samaan aikaan siirtymässä joko Kölniin tai Bad Godesbergiin. Niinpä myös useat sellaisetkin maat, joilla ei ollut poliittisia esteitä, olivat muuttamassa Bonnin tilojen rajallisuuden vuoksi Kölniin.

Konsuliksi siirtynyt Osmo Orkomies pyysi tammikuussa 1951 lupaa etsiä uudet toimitilat Kölnin eteläosista, joista oli noin 20 kilometrin matka Bonniin. ”Ottaen huomioon konsulinvirastomme nykyisen aseman Länsi-Saksassa” ei ollut aiheellista seurata liittotasavallan hallitusta uuteen pääkaupunkiin. Kesäkuussa 1951 muutto tapahtuikin, tosin ei kaupungin eteläosiin, vaan aivan Kölnin tuomiokirkon läheisyyteen. Frankfurtiin jäi – vastoin UM:n kaavailuja – pieni toimipiste, koska kaupunki oli kaupallisen elämän keskus. Kölnistä siirryttiin vasta lokakuussa 1968 lähemmäs Bonnina Bad Godesbergiin, jossa toimi lukuisia muitakin lähetystöjä.¹⁵

Syky 1951 toi jälleen uuden tilanteen, kun liittoutuneiden Korkea Komissio oli lopettamassa toimintaansa. Saksan liittotasavallan ulkoministeriö kiinnitti Suomen huomiota siihen, että tämän tapahtuman jälkeen Suomi voi tuskin pitää konsulinvirasto nimistä edustustoa eikä se voine hakea toimilupaa liittoutuneiden perustettavalla suurlähettiläsneuvostolta.

Nimen muutos tuli kuitenkin ajankohtaiseksi toisesta syystä. Kun Saksan liittotasavalta halusi perustaa Helsinkiin kaupallisen edustuston, oli vastavuoroisuudenkin vuoksi Suomen konsulinvirasto muutettava samannimiseksi. Tämä tapahtui kuitenkin jo 22.6.1952 konsulin vaihtumisen yhteydessä. Liittotasavalta antoi kaupallisen edustuston päällikölle pääkonsulin arvon, mutta sen sai silloinen Suomen edustaja Olavi Munkki vasta helmikuussa 1954.¹⁶

Saksat Helsinkiin

Saksan liittotasavalta perusti ensimmäisten edustustojen joukossa konsulaatit Kööpenhaminaan ja Tukholmaan. Protokollapäällikkö von Herwart oli ottanut tammikuussa 1951 konsuli Orkomiehen kanssa puheeksi myös

”jonkinlaisen edustuston perustamisen Helsinkiin. Tällöin voisi ajatella kaupallista edustustoa tai vain sitä, että joku saksalainen liikemies matkustaisi silloin tällöin Helsinkiin virallisuontoisissa tehtävissä.”

Saman vuoden aikana maiden välinen kauppavaihto kasvoi huomattavasti. Talousministeriöstä tehtiin jatkuvasti esityksiä Auswärtiges Amtille edustuston perustamiseksi Helsinkiin. Liittotasavallan ulkoministeriö puolestaan halusi Suomen hallitukselta ehdotusta edustuston luonteesta, mutta sitä se ei rohennut tehdä. ”Paras, että emme puhu mitään” (Paasikivi).

Kun Suomi ei ottanut kantaa liittotasavalta katsoi, ettei Suomi ollut valmis ottamaan vastaan sen edustustoa Helsinkiin. Tässä tilanteessa talousministeriö aikoi kytkeä Suomea koskevien asioiden hoidon Tukholmassa olevaan lähetystöön. Suomen oli jotenkin liikahtettava. Poliittisen keskustelun jälkeen tultiin maaliskuussa 1952 siihen tulokseen, että ”emme voi kieltää Länsi-Saksalta sitä kohtelua”, jonka se suo Suomen konsulaatille. Tukholman lähetystön sivutoimistoa ei kuitenkaan pidetty hyvänä ratkaisuna, ettei vain näyttäisi siltä, että Saksan liittotasavallan diplomaattinen edustusto toimisi Suomessa. Paras olisi kaupallinen edustusto.

Tässä järjestelyssä Suomi pelkäsi sitä, että liittotasavallan edustusto muodostuisi huomiota herättävän suureksi, ja Saksa taas epäro, että Helsingistä tulisi kaupunki, jossa molemmilla Saksoilla olisi edustustonsa.

13. Ohjeet Heikkilälle matkalle Berliiniin lokakuussa 1950 2.10.1950, Berliinin kirjelmät 18.11.1950, 23.5.1950, 25.9.1950 ja 13.12.1950, UM:n poliittinen tiedote 2/3.10.1950, T. O. Vahervuoren kirje Leo Tuomille 2.10.1951 12L SDT UM.

14. HUAV 7.3.1950 liitteenä T. O. Vahervuoren muistio 24.2.1950: Kysymys Saksan hallituksen tunnustamisesta ja Frankfurtin kirjelmä 16.2.1950: Suomen edustus Länsi-Saksassa; Frankfurtin vuosikertomus 1950 5G Frankfurt t; Frankfurtin raportit 6/19.11.1950 ja 9/29.11.1950 12L SLT; Frankfurtin kirjelmät 4.2.1951 ja 12.3.1951 ja sähkö 8.3.1951 5G Frankfurt a; Frankfurtin kirjeet 5.2.1951 ja 22.5.1951 5G Frankfurt t, Frankfurtin kirje 17.6.1950, K. G. Idmanin lausunto 6.12.1950: Eräitä huomautuksia Länsi-Saksassa olevan Suomen edustuston oikeudellisesta asemasta 12L SLT, Kölnin kirje 4.3.1953 6O SLT a, UM.

15. Frankfurtin kirje 24.1.1951 ja 12.3.1951, UM:n kirje Frankfurtiin 31.1.1951 5G Frankfurt a.

16. Frankfurtin kirjelmät 20.1.1950, 16.2.1950, 26.4.1950 ja raportti 17.6.1950, G. Palmrothin kirje T. Voionmaalle 16.2.1950, T. O. Vahervuoren muistio 24.2.1950: Kysymys Saksan hallituksen tunnustamisesta 12L SLT, Osmo Orkomiehen muistio: Suomen Länsi-Saksassa olevan edustuston asemasta sekä Länsi-Saksan edustuston mahdollisesta perustamisesta Suomeen 6O SLT a UM.

Suomen pelon Saksan liittotasavalta lupasi ”mielihyvin” ottaa huomioon, mutta vastavaa lupausa Suomi ei voinut antaa Saksan demokraattisen tasavallan edustuston tuloon nähden.

Saksan liittotasavallan kaupallisen edustuston ilmoitettiin aloittavan 1.10.1952, mutta jostakin syystä näin ei käynyt. Kun *Auswärtiges Amt* oli hankkeen hyväksynyt eikä käytännön ongelmat Helsingissä – suurimpana toimitilojen löytäminen – olleet ylivoimaisia, syitä saattoi olla vain kaksi: sopivan henkilön löytäminen tai poliittinen arviointi. Vaikka *Auswärtiges Amt* joutui turvautumaan jopa natsikauden ammattilaisiin, ei kaupallisen edustuston päällikön löytäminen voinut olla ylivoimaista. Takana oli siis politiikka. Länsi-Saksan ulkoministeriö selittikin syyksi liittokansleri Konrad Adenauerin, joka oli totisesti tarkka mies. Mitä seuraisi siitä, että yhteen pääkaupunkiin tulee kahden Saksan edustajat?¹⁷

Itä-Saksasta oli ehkä kuultu jotain. Juuri lokakuussa 1952 Saksan demokraattinen tasavalta lähestyi Berliinissä olevaa Suomen edustustoa tiedolla, että se haluaisi neuvotella kauppaedustuston perustamisesta Suomeen. Tietenkin Itä-Saksa sai myönteisen vastauksen ja sille myös ilmoitettiin liittotasavallalla olevan samanlaisia aikoja. Saksan demokraattisen tasavallan yhteydenotosta ilmoitettiin samoin *Auswärtiges Amt*lle.

Virallisen ”neuvotteluesityksen” Saksan demokraattinen tasavalta teki kirjallisesti tavoitteenaan sopimus, jossa edustuston asema ja tehtävät määriteltäisiin. Suomi vältti neuvottelut ja sopimuksen ilmoittamalla Itä-Saksalle jo vakiintuneet tavat käsitellä kaupallista edustustoa ja sen henkilökuntaa. Tämän jälkeen ei sieltäkään puolelta kuulunut kuukausiin mitään. Hyvin informoidut sveitsiläiset kertoivat saksalaisten epäröivän. Edustuston perustaminen merkitsisi ainakin lyhyellä tähtäyksellä luopumista vanhasta tavoitteesta saada Suomen tunnustus Saksan demokraattiselle tasavallalle. T. H. Heikkilän kanssa keskusteltiinkin jälleen tunnustamisesta maaliskuussa 1953.

Niinpä Saksan liittotasavalta ehti edelle.

Tohtori Reinhold Könning, joka natsiaikana oli toiminut valtiovarainministeriössä ja sodan jälkeen Baden-Württembergin osavaltion tehtävissä, saapui Helsinkiin huhtikuussa 1953. Hänen tittelinsä oli *Leiter der deutschen Wirtschaftsvertretung* ja siihen oli liitetty pääkonsulin arvonimi.

Saksan demokraattisen tasavallan ensimmäinen edustaja Hans Bahr tuli syyskuun alussa 1953. Hänen tittelinsä oli *Handelsrat*. Bahrin menneisyydestä ei annettu mitään selvitystä eikä sitä voitu vaatiakaan.¹⁸

Tilanteen vakiintuminen

Kesti jonkin aikaa ennen kuin kaikki osapuolet tottuivat tilanteeseen. Valtiosihteeri R. R. Seppälä antoi Olavi Munkille tammi-kuussa 1954 viisaan ohjeen, jonka mukaan ”erityisasemaa ei ole syytä painottaa”. Saksan demokraattisen tasavallan ja Saksan liittotasavallan lähettiläisiin eri pääkaupungeissa kehoitettiin suhtautumaan niin kuin muihinkin edustustojen päällikköihin.¹⁹

Sen sijaan kitkoja oli vaikea välttää Helsingissä. Pääkonsuli Könning pyysi ennen Itä-Saksan edustajan tuloa huolehtimaan siitä, ettei hänen tai hänen apulaisensa joutuisi ulkoministeriössä tapaamaan itäsaksalaisia. Pari vuotta myöhemmin hän valitti, että Itä-Saksan edustusto levitti suomenkielisiä lehtisiä, joissa kirjoitettiin erittäin törkeästi Saksan liittotasavallasta. *Auswärtiges Amt*in diplomaattimuistelmissa kerrotaan tapauksesta, jossa Neuvostoliiton suurlähetystö yritti 1961 saada liittotasavallan edustajan tulemaan vieraaksi samanaikaisesti Itä-Saksan edustajan kanssa. Hän ei kuitenkaan mennyt eteistä pitemmälle, koska pihassa oli myös Itä-Saksan edustajan auto.²⁰

Länsiliittoutuneet lopettivat muodollisen sotatilan Saksan kanssa 1951 ja kehittivät Suomea tekemään samoin. Suomessa asiaa käsiteltiin vain hiukan eduskunnan ulkoasiainvaliokunnassa. Vuoden 1954 alussa liittotasavallan taholta kiinnitettiin useassa yhteydessä huomiota siihen, että joskaan Länsi-Saksa ei katsonut enää sotatilan valitsevan maiden välillä, Suomi ei ollut tehnyt ratkaisua sotatilan päättymisestä. Tämän johdosta pääministeri Tuomioja teki valtioneuvoston pöytäkirjaan 12.3.1954 toteamuk-

sen sotatilan päättymisestä määrittelemättä sen ajankohtaa. V. J. Ahokas katsoi muistiossaan, että oikea ajankohta on 15.9.1947, jolloin Pariisin rauhansopimus ja sen III luvun 10 artikla oli astunut voimaan.²¹

Suomen tasapainoilua Saksojen poliitikassaan seurattiin tietenkin tarkoin varsinkin uusissa tilanteissa. Sellainen syntyi syyskuussa 1955, kun Saksan liittotasavalta ja Neuvostoliitto solmivat diplomaattisuhteet ja näin jälkimmäinen maa tunnusti kahden Saksan olemassaolon. Moskovasta palattuaan liittokansleri esitti liittopäivillä lausunnon, jonka mukaan diplomaattisiin suhteisiin ryhtyminen Saksan demokraattisen tasavallan kanssa oli edelleen epäystävällinen teko liittotasavaltaa kohtaan. Länsi-Saksan kaupallinen edustaja kävi vain muutamaa päivää myöhemmin korostamassa valtiosihiteeri Seppälälle, että ”lausumalla oli tarkoitettu myös Suomea”.

Ei kestänyt kuin kaksi viikkoa, kun Saksan demokraattisen tasavallan apulaisulkomaankauppaministeri Kurt Gregor oli Helsingissä tunnustelemassa tilannetta. Jo keväällä Itä-Saksa oli koetellut maiden välisen konsulisopimuksen mahdollisuutta. Gregor kertoi, mitä kaikkea Itä-Saksa aikoo Suomesta ostaa sekä että

suhteissa on ainoastaan yksi mutta ja se on se, että diplomaattisia suhteita ei Suomen ja Itä-Saksan välillä ole vielä solmittu.

Saksaan palattuaan hän antoi T. H. Heikkilän ymmärtää, että ulkoministeri Virolainen oli ollut hänen kanssaan samaa mieltä.

V. J. Ahokas eritteli Saksan liittotasavallan ja Neuvostoliiton diplomaattisuhteiden aiheuttamaa tilannetta löytämättä mahdollisuutta mihinkään uuteen tilannearvioon tai aloitteeseen. Ja maailmalla varmaan arvailtiin, mitä presidentti Paasikiven Moskovan matkan yhteydessä oli puhuttu Saksoista.²²

Avoimeksi oli jäänyt vain Berliinin länsisektoreiden asema. Liikenne kaupungin eri osien välillä oli mahdollista. Kaupallinen edustusto otti vastaan länsisektoreiltakin tulevat asiakkaat ja suoritti käytännössä suomalaisten toimeksiantoja sielläkin. Mitään virallisia yhteyksiä ei kuitenkaan voinut olla.²³

Suomen luodessa suhteitaan sodan jälkeiseen Saksaan lähtökohdat olivat puhtaasti käytännöllisiä ja siis kaupallisia. Poliittisiin pohdintoihin tai tekoihin ei ryhdytty ilman pakottavaa tarvetta. Niinpä ei haluttu ilmaista käsitystä Saksan liittotasavallan edustuston luonteesta Suomessa tai ottaa kantaa länsiliittoutuneiden rinnalla sotatilan päättymiseen. Kokonaistulos oli olosuhteisiin nähden optimaalinen. Tilannetta helpotti Länsi-Saksan suopea suhtautuminen ja Neuvostoliiton pidättyminen sekaantumasta tilanteeseen, sekä se, ettei kukaan teoreetikko päässyt vaikuttamaan ratkaisuihin.²⁴

17. Kölnin salasähkeet 6.9.1952 ja 26.2.1953 ja UM:n vastaus salasähke 9.9.1952, Osmo Orkomiehen kirje P. K. Tarjanteelle 29.2.1952, Tarjanteen vastaus 7.3.1952, Orkomiehen vastaus 19.3.1952 ja Tarjanteen vastaus 8.4.1952, Osmo Orkomiehen muistio 22.10.1951: Suomen Länsi-Saksassa olevan edustuston asemasta sekä Länsi-Saksan edustuston mahdollisesta perustamisesta Suomeen, Osmo Orkomiehen muistio 16.4.1952 keskusteluista AA:n poliittisen osaston päällikön Kordt'in kanssa Länsi-Saksan Helsinkiin perustettavaa kaupallista edustustoa koskevassa asiassa 60 SLTa, Frankfurtin kirjelmä 5.2.1951 5G Frankfurt a; UM; J.K. Paasikiven päiväkirja 20.7.1951 ja 5.4.1952.

18. Berliinin kirjelmä 28.10.1951, 17.12.1952 14.7.1953, UM:n kirjelmä 3.12.1952 ja salasähke 17.12.1952 Berliiniin, Berliinin kirjelmä 27.1.1953 liitteenä Saksan demokraattisen tasavallan ulkomaankauppaministeriön kirjelmä 24.1.1953 sekä luonnos vastaukseksi edelliseen, Otso Vartiovaaran muistio 4.9.1953 12L SDT; T. H. Heikkilän kirje 25.3.1953 P. K. Tarjanteelle 5G Berliini a UM.

19. Otso Vartiovaaran muistio 4.9.1953 12L SDT, R. R. Seppälän kirje 20.1.1954 Olavi Munkille 5G Frankfurt a UM.

20. G. Palmrothin muistio 20.8.1953 60 SLTa, Saksan liittotasavallan kaupallisen edustuston verbaalinootti 13.12.1956 60 SLT e UM

21. T.O. Vartiovaaran kirje 21.10.1950 G. A. Gripenbergille, Frankfurtin salasähke 24.11.1950 12L SLT, V. J. Ahokkaan muistio 18.2.1954: Suomen ja Saksan välinen sotatila 12L SDT, Yrjö Väänänen muistio 26.8.1961: Suomen sodanjulistus Saksalle ja sotatilan päättymisen. Muistiosarja UM.

22. J. Virolaisen muistio 11.10.1955: Saksan demokraattisen tasavallan apulaisulkomaankauppaministeri Gregorin käynti, R. R. Seppälän muistio 27.9.1955: Könningin käynti Paasikiven arkisto V:29 KA; Berliinin kirjelmä 18.10.1955 12L SDT, V. J. Ahokkaan muistio 27.9.1955: Suomen ja Saksan suhteitten järjestäminen 12L SLT, K. A. Savonlahden muistio 18.4.1955: Suomen ja Itä-Saksan konsulisuhteet 60 SDT a UM.

23. Berliinin kirjelmä 22.6.1951, T. H. Heikkilän kirje 25.3.1953 P. K. Tarjanteelle 5G Berliini a UM.

24. Keijo Korhosen muistio 8.9.1967: Suomen Saksan politiikan muutoutuminen. Muistiosarja UM.